

Juozo Vaitkevičiaus kvietimas mokytojui pažinti save

Ona Tijūnėlienė

Profesorė socialinių mokslų
(edukologijos) habilituota daktarė
Klaipėdos universiteto
Edukologijos katedra
S. Nėries g. 5, LT-92227 Klaipėda
Tel. (8 64) 39 86 26
El. paštas: onatij@one.lt

Vanda Kavaliauskienė

Docentė socialinių mokslų
(edukologijos) daktarė
Klaipėdos universiteto
Socialinio darbo katedra
H. Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda
Tel. (8 64) 39 85 63
El. paštas: Vanda.kavaliauskiene@ku.lt

Straipsnis grindžia J. Vaitkevičiaus kvietimo iš naujo atkreipti dėmesį į mokytojo pareigą – grąžinti į mokyklą mokinio – t. y. žmogaus, prigimtinei teisei rūpintis savimi, save pažinti, aktualumą. Tai siejama ir su mokytojo asmenybe, ir kvietimu ugdytis šias asmens charakteristikas, kaip būtinas mokytojo profesijos sudedamąsias dalis, teikiančias atramą jo profesinėje veikloje. Straipsnyje interpretuojamos įvairių autorių savęs pažinimo, kaip žmonijos pažangos veiksnio, nuostatos. Pedagoginiu požiūriu aptariama refleksija – kaip mokytojo savęs pažinimo galimybė.

Pagrindiniai žodžiai: mokytojas, savęs pažinimas, pažanga, ugdymasis, refleksija.

Įvadas

Pastaruuju metu įvairių mokslo sričių (filosofijos, psichologijos, pedagogikos, teologijos ir kt.) atstovai vis dažniau atsigręžia į žmogų, asmenybę. Jų darbuose neretai keliama klausimai, susiję su žmogaus gyvenimo prasmės supratimu, gebėjimu atrasti ją profesiniame darbe, socialinėje ar politinėje veikloje, šeimoje. Aktualinamos ir sprendžiamos žmogaus dvasingumo, gyvenimo tikslo, savo talentų ir pašaukimo atradimo bei įgyvendinimo, mokymosi gyventi atsiveriant žmogui ir pasauliui problemos. Tai ryškų šių autorių darbuose: V. Aramavičiūtės (2004), J. Vaitkevičiaus (1995), L. Jovaišos (1998), B. Kuzmicko (2001), R. J. Leider (2008), J. Morkūnie-

nės (1995), E. V. Saiko (2006), T. Stulpino (2005), K. Wojtylos (1997), D. Zohar, I. Marshall (2006), A. Pollard (2002).

Pabrėžiama, kad istorinėje laiko tėkmėje žmonės pradėjo laipsniškai suvokti savo asmenybiškumą, gręždamiesi ir gilindamiesi į savo pačių mintis, jausmus, valios sprendimus, vaizduotės pasaulį (Kuzmickas, 2001). Šiandien neretai kalbos apie mokyklą, mokytoją yra siejamos su socialiniu, ekonominiu, kultūriniu, politiniu kontekstu. Dabarties epocha sukuria naują žmogaus savęs identifikavimo pagrindą. Tai sąlygoja daugelis veiksnių: supratimas, kad žmogaus, kaip aktyvios veiklos subjekto, užimtumas, vaidmuo, veiklos pobūdis, kontekstas visuomenėje pasikei-

tė – žmogus veikia sudėtingų, neretai labai painių situacijų, didėjančio netikrumo, intensyvesnio prasmės ieškojimo, žmogiškojo ir socialinio kapitalo vaidmens didėjimo ir kt. sąlygomis; didėja diferencijuoto požiūrio į įvairialypius, daugiaprasmius tikrovės reiškinius reikšmingumas; atsiranda ir vis svarbesnis tampa poreikis aptarti, nagrinėti subjekto, subjektyvumo kaip ypatingo fenomeno – socialinės pažangos kūrėjo – klausimus ir kt. (Saiko, 2006).

Mokytojai, kaip visuomenės nariai, supranta, kokią įtaką švietimo, ugdymo procesams daro šie ir kiti socialiniai veiksniai, procesai ir santykiai. Šiandienos pedagogikos požiūriu tokios tendencijos kelia naujus reikalavimus mokyklai, verčia mokytoją reaguoti į besikeičiančios tikrovės reiškinius, orientuoja tiek ugdytoją, tiek ugdytinį į savęs tobulinimą, t. y. skatina stiprinti prigimtinių savižinos, objektyvaus savęs vertinimo, saviugdodos poreikį, grindžiantį kelią brandžios asmenybės link. Mokytojo asmenybė – tai asmenybė kitiems. „Asmenybė – tai individas ne tik „sau“, bet ir „kitiems“. Nebe: aš ir pasaulis, bet aš – pasaulyje (aplinkoje), sąveikoje“, – patvirtina J. Morkūnienė (1995, p. 108).

Edukologijos mokslas visada siekia pateikti teoriškai ir praktiškai pagrįstus asmenybės ugdymo idealus, bendruosius ugdymo tikslus, nustatyti jų sąveiką ir tarpusavio priklausomumą, tačiau įgyvendinti šį uždavinį nėra lengva. Harmoningam ugdymuisi, savo savybių tobulinimui ir ugdytojai, ir ugdytiniai priversti patys ieškoti konkrečių išsiauklėjimo perspektyvų ir optimalaus jų derinimo. Dabar mokykla yra centruota į žmogų, mokyklos, mokytojų darbo prasmė yra vaiko individualy-

bės plėtra, o tikslas – pamatų asmenybės ugdymuisi, t. y. savišvietai ir saviauklai, padėjimas (Stulpinas, 2005).

Tačiau mokyklos gyvenimą ypač veikia du veiksniai: pedagogo ir mokinio. L. Jovaiša pažymi, kad seniai vyksta diskusija, kuris svarbesnis. „Mes įpratome mąstyti, kad mokytojas yra centrinė mokymo ir auklėjimo figūra. Pedocentrinės pedagogikos atstovai vaiką, mokinį, laiko šių procesų centru. Matyt, tiesa yra tai, kad mokykloje esama dviejų centrų – mokytojas ir mokinys, apie kuriuos turi sukintis mokymo ir auklėjimo turinys, priemonės, metodai ir formos, ugdymo mokslas ir praktika“ (Jovaiša, 2001, p. 161). Taigi hodegetiniu požiūriu mokytojui yra svarbu ugdyti asmenybės santykį su aplinka ir savimi. Santykį su savimi grindžia paties savęs pažinimas, kurį Sokratas suformulavo šūkiu „Pažink save“, teigdamas, jog „savęs pažinimo tikslas – gyvenimo menas, kuriuo turi užsiiminti kiekvienas...“ (Vaitkevičius, 1995, p. 16). J. Vaitkevičius pabrėžia mokytojo pareigą – gražinti į mokyklą mokinio, t. y. žmogaus, prigimtine teisę pačiam rūpintis savimi, pažinti, suprasti save patį, savo vidinį pasaulį – mintis siekius ir kt.; suprasti ir valdyti save kaip subjektą, t. y. „rūpintis savimi, keistis aplinkoje; suvokti save kaip vientisą Aš fenomeną, sugebančią reflektuoti aplinką ir išlaikyti subjektyvumą Aš – individualybę su savąja sąmone ir savimone, galų gale suvokti ir tai, kas virš žmogaus – visatą, dvasią, Absoliutą...“ (Vaitkevičius, 2008, p. 72).

Atsižvelgiant į ugdymo specifiškumą – tai, kad mokytojas turi būti pavyzdžiu ugdytiniai, pastarojo rūpinimasis savimi, savęs pažinimas yra labai svarbus uždavinys siekiant savo asmenybės tobulumo.

Praktinėje mokytojo veikloje svarbu deramas asmenybės santykis su pačiu savimi, kuris, anot psichologo E. Jacksono, yra „visų kitų santykių pagrindas“ (rem. Paškus, 2002, p. 150). Atsižvelgiant į tai, kad nūdienos laikai apeliuoja į žmogaus kokybines charakteristikas – žmogiškąsias savybes, galinčias teikti individui atramą ir gyvenime, ir veikloje, tikslinga ir vertinga grįžti prie J. Vaitkevičiaus kvietimo mokytojui rūpintis savimi, save pažinti.

Tyrimo problema – nors mokytojo savęs pažinimas yra formaliai pripažįstamas kaip vertinga jo, kaip profesijos atstovo, savybė, pedagoginėje literatūroje retai prie mokytojo savęs pažinimo grįžtama ir jis menkai išryškinamas. Dėl to yra tikslinga iš naujo teoriškai patvirtinti mokytojo savęs pažinimą, jo, kaip asmenybės ir profesijos subjekto, brandos apraišką ugdomojo aspekto požiūriu.

Tyrimo objektas – mokytojo savęs pažinimo ugdomasis atžvilgis J. Vaitkevičiaus darbuose.

Tyrimo tikslas – aptarti J. Vaitkevičiaus skelbtų mokytojo savęs pažinimo idėjų ugdomąjį atžvilgį.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išryškinti savęs pažinimo, kaip žmonijos pažangos veiksnio, vaidmenį.
2. Atskleisti refleksijos teikiamas galimybes mokytojui pažinti save.

Tyrimo metodai – analizės, lyginimo, sisteminimo, abstrakcijos.

Tyrimo metodologinės nuostatos grindžiamos:

1. *Egzistencinė filosofija, humanistinė kryptimi* orientuoto ugdymo teorija, teigiančia žmogų kaip atitinkamai suderintų vidinių savybių visumą, kuriam pripažis-

tama teisė būti skirtingam; laisvė pačiam pasirinkti savo gyvenimo stilių, ieškoti savo paties galimybių ir jas įgyvendinti, nenukrypstant nuo užsibrėžto tikslo – išreikšti save (Egzistencijos paradoksai, 2006; Rogers, 2005).

2. *Krikščioniškuoju personalizmu*, skatinančiu žmogų dvasiškai tobulėti, pažinti save, pabrėžiančiu vidujiškumą ir savižina, kaip būtiną individo asmenybės brendimo sąlygą. Savižinos paskirtis yra ne skendėti savyje, bet ugdyti ir valdyti vidines savo galias taip, kad jos padėtų pasiekti maksimalų išorinį produktyvumą (Vojtyla, 1997; Kuzmickas, 2001).
3. *Identiteto statusų teorija*, kuri konstatuoja identitetą kaip refleksyvią Aš struktūrą, apimančią vidinius stimulus, gebėjimus, nuostatas, požiūrius, individualias istorijas ir pan. Mokytojo atžvilgiu tai labai vertinga, nes tokios vidinės struktūros (savimonės) išvystymas, t. y. savo kaip profesinės veiklos subjekto unikalumo supratimas, savo pranašumo ir išskirtinumo suvokimas, savo stiprybių ir silpnybių nustatymas neabejotinai teikia žmogui galimybių atrasti savo kelią gyvenime bei efektyviai funkcionuoti profesinės veiklos pasaulyje (Adams, Gullota, Montemayor, 1992).

Žmogaus savęs pažinimas – žmonijos pažangos veiksnys

Keičiasi mokytojų kartos, atsiranda naujų pedagogikos krypčių, gyvenimas iškelia naujų ugdymo(si) uždavinių. Taigi ugdant brandžią, laisvą, savarankišką asmenybę svarbu, kaip suprantamas ugdytojo ir ugdytinio veiklumo santykis ugdymo procese,

pati ugdymo esmė. Edukologijos moksle įsitvirtinusi nuostata, kad ugdymas – sąveika, kurioje ugdytojas ir ugdytiniai, keisdami informaciją, savo santykius grindžia pagarba, pasitikėjimu ir, siekdami bendro tikslo, tobulėja (Aramavičiūtė, 1998). Šiandien aktualinamas mokytojo vaidmuo: mokytojas privalo būti savarankiškų mokymosi procesų moderatoriumi, projektuoti ir nuolat tobulinti ugdomąją mokyklos veiklą, turėti socialinių ir komunikacinių įgūdžių, šiuolaikinę socialinę kompetenciją, laikytis aktyvios ir savarankiškos pilietinės pozicijos, būti atsakingas už mokinio asmenybės brandą (Valstybinės švietimo strateginės 2003–2012 m. nuostatos).

Neabejotina, kad ir šiandieninėje ugdymo tikrovėje vaiko ugdymo proceso eiga, sklandumas ir rezultatai labai daug priklauso nuo pačių mokytojų, nuo to, ką jie galvoja, ką daro ir kaip patys save supranta, pažįsta ir vertina. Dėl to reikia iš naujo apžvelgti, atpažinti prioritetiškai seną pedagoginio darbo subjektą – mokytojo asmenybę.

J. Vaitkevičiaus kvietimas mokytojui – pažinti save – sugrąžina prie mokytojo asmenybės, jo vaidmens ugdymo procese. Autorius ryškina mokytojo *asmenybės paskirtį* – teikti mokiniui mokslo pagrindus, ne vien tik mokslo žinias, bet ir formuoti įgūdžius, skatinti domėjimąsi mokslu, lavinti mokinio protinius sugebėjimus, išmokyti naudotis žiniomis praktiškai, vesti jį į gyvenimą, visuomenę, socializuoti, išmokyti būti komunikabiliu, laikytis etinių nuostatų, turėti pilietiškumo jausmą, jausti atsakomybę šeimai (Vaitkevičius, 1995). *Kitai mokytojo paskirčiai* – ne tik mokytį, bet ir auklėti – nusakyti J. Vaitkevičius pasitelkia krikščioniškojo auklėjimo nuos-

tatą, kuri teigia, kad mokytojo pašaukimas imtis auklėjimo darbo reikalauja ypatingo proto ir širdies gabumų, labai kruopštaus pasiruošimo, nuolatinio nusiteikimo atsinaujinti ir prisitaikyti (ten pat).

Autorius laikosi požiūrio, kad mokytojas – auklėtojas – tai asmenybė, žmogus pilietis, sugebantis šviesti, praktiškai lavinti, psichologiškai bei dvasiškai tobulinti ugdytinį, formuoti harmoningą asmenybę, pilietį, tobulą, humanišką žmogų. Mokytojas – auklėtojas – tai ir inteligentijos atstovas, dvasiškai išsilavinęs žmogus, pašauktas būti visuomenėje susipratimo reiškėju, pusiausvyros saugotoju, asmeninės laisvės gynėju, kultūrinės pažangos skatintoju (ten pat).

Mokytojo, kaip pažangos skatintojo, funkcija nėra nauja, tačiau XXI amžiuje šis mokytojo vaidmuo tampa labai svarbus. Tai sąlygoja santykinis pažangos dviveidiškumas. Ši mintis ryški popiežiaus Benedikto XVI enciklike, kurioje pažymima, kad „Pažanga neabejotinai teikia naujų galimybių gėriui, bet sykiu atveria didžiules galimybes blogiui – galimybes, kurių iki tol nebuvo. Visi esame matę, kaip pažanga netikusiose rankose gali virsti, ir yra virtusi, siaubą keliančia blogio pažanga. Jei techninės pažangos nelydi žmogaus moralinio ugdymo pažanga, virtimo „vidiniais žmonėmis“ srityje, tuomet tai yra ne pažanga, bet grėsmė žmogui ir pasauliui“ (Popiežius Benediktas XVI, 2008, p. 29). Pažanga, anot popiežiaus Benedikto XVI, yra tik tuomet, kai ji yra lydima moralinio žmonijos augimo, *gera* ir *bloga* skyrimo (ten pat).

Tai nėra lengva nė vienai kiekvienai jaunajai kartai užduotis, nes, kaip teigia popiežius Benediktas XVI, moralinės są-

monės ir moralinių sprendimų srityje neįmanoma susumuojamoji pažanga. Naujos kartos, teigia Šventasis Tėvas, gali pasiremti ankstesniųjų sukauptomis žiniomis ir patirtimi bei semtis jos iš moralinio visos žmonijos lobyno. Tačiau gali ją ir atmesti, nes tai ne taip akivaizdu kaip materialūs išradimai [...]. Todėl kiekvienai kartai duota užduotis vis iš naujo galvoti dėl teisingos žmogiškųjų dalykų tvarkos (Popiežius Benediktas XVI, 2008).

Galvėjimasis tarp tikrųjų vertybių pažinimo ir vadovavimosi jomis, tarp gėrio ir blogio visuomenėje mokytojui pažįstamas. Toks galvėjimasis niekada nesibaigia. Kiekvienai naujai mokytojų kartai, pasikeitęs istorinėms aplinkybėms ar išsitvirtinant naujai pedagoginei kryptiai, tenka iš naujo atpažinti šiuos dalykus. Galvoti dėl teisingo žmogiškųjų dalykų būvio, tikros pažangos, mokyti mokinius atskirti gera nuo to, kas bloga, gali tik mokytojas, norintis pažinti kitą žmogų, gebantis kuo geriau išplėtoti jo prigimtines, fizines, psichines ir dvasines galias, sudaryti sąlygas skleisti jo individualybei ir tobulėti asmenybei.

Tačiau, kaip teigia J. Vaitkevičius, švietimas, žmogaus ugdymas, paremtas vien mokymu, protinių galių tobulinimu, dar negarantuoja visaverčio žmogaus suformavimo, visuomeninių ir asmeninių interesų darnos. Pasak autoriaus, žmogaus gyvenimo pozicija, jo aktyvumas turi būti grindžiamas ne vien protu, dorove, lojalumu, bet ir dvasingumu. „Visi šie žmogaus sąmonės elementai turi būti persunkti jo savimone (sąmone, pasąmone)“ (Vaitkevičius, 1995, p. 63).

J. Vaitkevičiaus požiūriu, žmogaus pažinimo kelias turi prasidėti nuo savęs paties

pažinimo, nes, anot autoriaus, tik suvokęs save, žmogus geriau sugebės ir kitus pažinti, ir pats integruotis į visuomenę, padės kitiems (žmonėms, mokiniam) tobulėti ir rasti savąjį kelią į visuomenę, įnešti teigiamą indėlį į aplinkinį pasaulį (Vaitkevičius, 1995).

Kuo vertingas savęs pažinimas? Į šį klausimą atsako ne vienas filosofas, istorikas, pedagogas. H. Reiseris (Reizeris) teigia, kad, pažindamas save, subjektas sužino priešingus dalykus: savo nepakartojamumą, kuris jį skiria nuo kitų, ir panašumą, kuris jį su kitais sieja. Dialektinėje artumo ir nutolimo sankirtoje gali susidaryti nuolatinis subjektyvus savęs pajutimas (Leitner ir kt., 1996). Kaip ir minėtas autorius, R. Pavilionis pažymi, kad kalbėdami, galvodami apie save atliekame savotišką *aš apskritai* anatomiją. Toks kalbėjimas leidžia susvetimėti savęs paties atžvilgiu, pažvelgti į save kaip į *kitą* ir neegoistiškai, atsietai nuo asmens kodo, vardo ir pavardės, paklausti: kas esu? (Pavilionis, 2005). Taikant šias mintis mokytojo asmeniui, pastarajam yra svarbu žinoti, ką reiškia žodis *Aš*, kurį jis nuolat taria, kuriuo prisistato, išreiškia save, bendrauja su kitais.

J. Vaitkevičiaus darbuose ryški idėja, kad individo tapimo asmenybe sąlyga – jo buvimas visuomenėje, bendravimas su žmonėmis: būdamas tarp jų gali pažinti save, kitus, tobulėti. Tačiau profesorius primena žinomą ir praktikoje patvirtintą tiesą, kad net augę ir brendę toje pačioje visuomenėje, turėję vienodas kultūrinės, socialines sąlygas žmonės subręsta kaip skirtingos asmenybės. Tai lemia ne tik vidinės kiekvieno individo savybės, bet ir išoriniai veiksniai. Tad norint pažinti patį

save ir kitus žmones, reikia abejus veiksnius – išorinius ir vidinius – tirti drauge.

J. Vaitkevičiaus įsitikinimu, pažinimo kelias turi prasidėti nuo savęs pažinimo, nes tik suvokęs save žmogus geriau sugebės ir kitus pažinti bei integruotis į bendruomenę, visuomenę, padės kitiems tobulėti ir rasti savąjį kelią į visuomenę. Beje, autorius kritiškai vertina išsigalėjusią tendenciją, kad įvairių mokslo sričių atstovai kviečia pažinti tik tas žmogaus fizinės, biologinės, dvasinės struktūros sritis, kurios yra jų tyrimo objektas. Čia profesorius įžvelgia netoleruotiną dalyką – žmogus neinterpretuojamas kaip vientisa sistema, neskatinamas atsigrežti į save ir suvokti save kaip bendrą kūno, proto, valios, doros, dvasingumo sistemą. Drauge pabrėžia, kad žmogus, kaip sudėtinga *Aš* sistema, negali egzistuoti tik savyje – jis „savo esmė organiškai susijęs su gamta, kultūrine, socialine aplinka ir su idėja, Absoliutu, esančiu virš mano suvokimo“ (Vaitkevičius, 1995). Taigi ir mokytojas turi pažinti save kaip visybę, sistemą, suvokti savo ryšį su sociokultūrinėmis sąlygomis.

Idėją, kad žmogaus kelias į pasaulio ir savęs pažinimą grindžiamas refleksija, kelia lietuvių ir užsienio edukologai. Refleksija, pasak J. Ellioto, reikalauja savęs vertinimo, savo interesų „audito“, savo patirties peržiūros, savo paties gyvenimo supratimo lygio ir kokybės (Elliot, 1993).

Refleksija kaip savęs pažinimo priemonė

Refleksiją, kaip savęs pažinimo priemonę, nagrinėja filosofai, psichologai, edukologai. Pripažįstama, kad refleksija veikia daugelio įvairių sričių profesionalų mo-

kymąsi, tobulėjimą. Mokytojui, kaip ir kitam profesionalui, svarbu mokytis visą gyvenimą. Mokytis – tai kelti klausimus, apmąstyti savo veiklą, išsiryškinti savo pranašumus ir trūkumus, apmąstyti *jų poveikį ugdytiniams*. V. Sezemano požiūriu (1997), refleksija padeda žmogui pažinti save, orientuotis savyje, *apmąstyti*, koks buvau, koks esu, koks galėčiau būti, ir išskleidžia žmogaus savivoką (savimone), nušviečia psichinį buvimą, padaro jį aiškesnį ir įsakmesnį. Skirtumas tarp dar neįsisąmoninto, neiškeltos psichinio buvimo ir reflektuoto, įsisąmoninto vidinio gyvenimo yra ne tik *kiekybinis*, bet ir *kokybinis*, pažymi autorius. Pasak jo, refleksija sukuria antrą, aukštesnę šio buvimo plotmę, kurioje atsispindi ne tik tai, kas vyksta pirminėje plotmėje, bet ir visas jos turinys glaudžiai siejamas su asmenybės centru, su jos *Aš* [...], iškelia žmogaus *Aš* kaip vidinio pasaulio branduolį, kurį būtų galima prilyginti savimonei, kaip svarbiausiam asmenybės komponentui (ten pat).

B. Kuzmickas savimone pavadina sąmoningumo sąmone, mintimi apie mintis, mąstymu apie mąstymą, sprendimu apie valios sprendimus. Savimone, tęsia autorius, yra tarsi vidinė viską apžvelgianti akis, kuria asmenybė žiūri į save pačią. „Savimonės branduolys, sąmoningumo formų hierarchijos viršūnė yra savasis *Aš*, vienijantis visas sąmonės apraiškas ir išlaikantis jos tapatumą išgyvenimų kaitoje. Asmenybės *Aš* yra sunkiai apibrėžiamas dvasios darinys. Žiūrint formaliai, tai – ištara, kuria subjektas įvardija save patį. Vidujiškumo požiūriu tai patyrimas, vienijantis mintis, jausmus ir valią, intymiausia ji savastis, atvirumas sau pačiam, sąžinės

balsas. [...] „Aš“ yra tai, kas mes esame patiems sau, savo savižiniai, savivertei ir savijautai“ (Kuzmickas, 2001, p. 35). Šios įžvalgos padeda mokytojui pažinti save.

J. Elliotas teigia, kad ieškant priemonių įgyvendinti pagrindinį ugdymo tikslą, mokytojui reikia žinoti savo nuostatas dėl žmogaus prigimties ir jo vystymosi. Visi mokytojai, jo nuomone, gali plėtoti personalizuotas ugdymo teorijas arba savo individualias profesines teorijas, kurios leidžia jiems susivokti savo vertybėse ir suprasti savo veiksmus ugdymo situacijose. Mokytojai ir visi kiti švietimo sistemos dalyviai, siekiantys profesinio tobulėjimo, turi kelti sau klausimus, pavyzdžiui: 1. Kokia yra esminė prasmė to, ką aš darau? 2. Kokios yra priemonės įgyvendinti tam tikslui ir kuo jos skiriasi nuo tų, kurias naudoja kiti žmonės / profesionalai? (Elliot, 1993).

Mokytojas ateina su ypatinga užduotimi – ugdyti žmogų, apimant jo visą pasaulį. Tam reikia pažinti žmogų kaip sistemą, regėti jo vystymosi kelią ir paskirtį. Žmogus, nepažįstantis savęs, vargu ar gali rodyti kelią kitam.

Pedagoginiu požiūriu refleksija vertinga kaip saviauklos bei sąmoningo savęs kūrimo priemonė ir sąlyga, siejanti žmogų ir su ugdomąja aplinka. „Mes ne vieni kuriamo save. Mus kuria kiti. Aplinka. Mes visi auklėtiniai – mes visi auklėtojai“, – teigia L. Jovaiša (1985, p. 159). Šios tiesos įsisąmoninimas suponuoja atsakomybę už save ir kitus. Mokytojas, auklėdamas kitus, turi tobulinti save dėl kitų, kad fiziniu, psichiniu, dvasiniu ir kitais požiūriais būtų vertingas auklėtojas.

J. Vaitkevičius, plėtodamas mokytojo savęs pažinimo ir supratimo svarbą, aktu-

alina R. Bernso, anglų psichologo ir pedagogo, asmenybės savimonės formavimo nuostatas bei rekomendacijas, kad kelias į savęs pažinimą yra prasmingas klausinėjant savęs (Vaitkevičius, 1995).

R. Bernso, kaip ir J. Elliot, teiginiai gali būti interpretuojami psichologiniu požiūriu: mokytojas, siekdamas geriau pažinti ir suprasti save, turi išbulinti savo refleksinį mąstymą – išmokti užduoti sau klausimus ir nuoširdžiai į juos atsakyti. R. Bernso (1986) nuomone, mokytojas galėtų savęs paklausti:

1. *Ar aš laikau save visiškai susiformavusia asmenybe, ar dar yra vidinio augimo ir tobulėjimo galimybių?*

- Tobulėjimas reiškia, kad mokytojas yra psichologiškai atviras naujai patirčiai, tobulesniems socialiniams santykiams ir pasiryžęs realiai vertinti problemas, kurios kyla pedagoginėje veikloje (autorius remiasi Rodžersu. Pastarasis teigia, kad nuolatinis individo vystymasis numato pirmiausia jo pasirengimą priimti pokyčius, vykstančius aplinkoje, ir pačiam keistis iš vidaus. Besivystanti asmenybė geba mokytis iš klaidų) (Bernsas, 1986).

2. *Ar esu pakankamai pasitikintis savimi?*

- Pedagoginėje praktikoje labai daug kas priklauso nuo mokytojo emocijų brandos ir pasitikėjimo savimi lygio. Savimi pasitikinčio mokytojo elgesys pasižymi didesniu spontaniškumu, iniciatyva, empatija. Pasitikėjimas savimi padeda mokytojui įveikti baimę ir nerimą, džiaugtis sėkme ir neliūdėti susidūrus su nesėkme, leidžia išlikti emociškai stabiliam ir pakankamai lanksčiam, bendraujant

su energingais ir smalsiais jaunais žmonėmis.

3. *Ar esu pakantus kitokiam požiūriui?* Ar man pakanka intelektualinio lankstumo, kad išvengčiau dogmatizmo ir netvirtinčiau, jog yra tik vienas problemos sprendimo būdas, tiktai vienas vadovėlis, kuriame tema išdėstyta teisingai, tik vienas būdas ko nors išmokyti ir t. t.?

- Neadekvatus įvairovės suvokimas, nepakantumas skirtingiems požiūriams paprastai pasireiškia susierzinimu, dirglumu aptariant kitų nuomones ir noru nutraukti diskusiją bei greitai suformuluoti reikiamą atsakymą užuot išryškinus įvairias mokinių pozicijas, jų intelektualines galimybes ir gebėjimus argumentuotai apginti savo nuomonę. Idealiu atveju mokytojas turi sukurti klasėje tokią atmosferą, kad kiekvienas mokinys būtų užtikrintas, jog jo nepažemins, jeigu išsakys neįprastą mintį, netgi besiskiriančią nuo tos, kurios laikosi mokytojas.

4. *Ar aš sugebu priimti kritiką*, reikalingą mano asmeniniam ir profesiniam tobulėjimui? Ar galiu atvirai su kitais aptarti asmenines ir profesines problemas?

- Bandydamas pažvelgti į save iš šalies, mokytojas neišvengiamai atranda, kad kai kurios vertybės ir nuomonė apie pedagoginę veiklą, kurios jis visuomet laikėsi, gali būti abejotina. Neadekvatus mokytojo įsipareigojimas sau pačiam ir laukiamų rezultatų nebuvimas žeidžia mokytojo savivertę.

R. Bernsas pateikia kitokių klausimų, susijusių su mokytojo savęs pažinimu atliekant mokymo funkcijas:

1. Ar aš iš tiesų žinau, kaip mano mokiniai suvokia pasaulį? Koks aš pats jiems atrodau? Ar galiu pažiūrėti į save jų akimis?

2. Kokie yra mano prioritetiniai orientyrai – žmonės ar objektai? Ar man patinka glaudūs ryšiai su mokiniais, o gal aš teikiu pirmenybę formaliam beasmeniam ribotam bendravimui su jais?

3. Kas man svarbiau – mokojo dalyko turinys ar mokinių ypatumai ir poreikiai? Ar stengiuosi nustatyti sunkumus, susijusius su mokinių mokymusi, ar visuomet tai sieju su jų gabumų lygiu? Ar bandau keisti mokomąsias užduotis atsiliekantiems mokiniams, kad suteikčiau jiems galimybę pajusti sėkmę, supratimą, pasitikėjimą savimi? Ar tikiu, kad būtina atsižvelgti į individualius mokinių skirtumus? Ar mano organizuojamos pamokos teikia galimybę kiekvienam mokiniui atsiskleisti?

4. Ar mano mokymo stilius žadina meilę mokslui ir domėjimąsi dėstomu dalyku?

Kitai paskirčiai – auklėjimui – reflektuoti mokytojas gali kelti panašius klausimus. R. Bernso (1986) nuomone, būti refleksyviu mokytoju yra sunki užduotis. Ji yra glaudžiai susijusi su mokymusi apmąstyti savo asmenybės ypatumus, geriau pažinti savo elgesį, veiklos pobūdį, jų padarinius. Refleksija yra būtina savęs ir kitų pažinimo prielaida. Tai reiškia, kad nepažintus dalykus pakeičia išvalgos, kad svajonės ir idealai įgyvendinami, galimybės panaudojamos. Visi ugdymo profesijos atstovai turi būti pašaukti gilinti savęs pažinimą, apmąstyti save kaip visybę ir įveikti savi-refleksijos keliamus iššūkius.

Išvados

1. J. Vaitkevičiaus kvietimas iš naujo atkreipti dėmesį į mokytojo pareigą – gražinti į mokyklą mokinio, t. y. žmogaus, prigimtine teisę pačiam rūpintis savimi, pažinti, suprasti save patį, savo vidinį pasaulį – mintis, siekius ir kt., suprasti ir valdyti save kaip subjektą, – tai ir moralinis imperatyvas mokytojui ugdyti teigiamus savo asmens bruožus – meilę sau, artimo meilės, meilės žmogui jausmus, kuriuos galima ugdyti ir puoselėti, yra aktualus ir savalaikis.
2. Savęs pažinimas yra būtina žmogaus, kaip harmoningai suderintų vidinių savybių visumos, kaip asmenybės ir profesijos atstovo, brendimo sąlyga, žmonių pažangos veiksnys. Mokytojams, atsiliepiant į dabarties visuomenėje ir švietime vykstančias permainas, dera apmąstyti savo asmenybės ir profesinį vaidmenį joje. Kaip inteligentijos atstovas, mokytojas pašauktas ne tik stebėti, bet ir pertvarkyti gyvenimą, skatinti vi-

suomenės pažangą, kelti, tobulinti vertingus asmenybės, kultūrinius, socialinius ir kt. pokyčius visuomenėje.

3. Mokytojo savęs pažinimas (savižina) yra humanistinės ugdymo krypties pedagogikoje orientyras. Refleksija padeda mokytojui pasisemti vidinių jėgų, išlaikyti ir tobulinti profesinę patirtį, suaktyvinti savo vidinius išteklius, atrasti ir išbandyti gyvenimą, profesinę veiklą praturtinančius šaltinius. Savęs pažinimas, esminių idėjų išryškėjimas, išsamesnė pažintis su jomis padeda mokytojui pažinti, atskleisti, suprasti, valdyti ir ugdyti savo vidines galias, kreipti jas iš vidaus į išorę siekiant sudaryti savo ir auklėtinių savižinai, saviugdai palankesnes sąlygas, išplėtoti ugdytinio fizines, psichines ir dvasines galias, sudaryti sąlygas skleisti jo individualybei ir tobulėti asmenybei. Refleksija yra konstruktyvus mokytojo asmenybės ir profesinio tobulėjimo garantas.

LITERATŪRA

Adams G. R., Gullota T. P., Montemayor R. (sud.). *Adolescent identity formation*. London: New Delhi: Sage Publications, 1992.

Aramavičiūtė V. *Ugdymo samprata*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998.

Aramavičiūtė V. *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Monografija. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.

Egzistencijos paradoksai: Kierkegaardo filosofijos interpretacijos. Sudarytojas A. Andrijauskas. Vilnius: Versus aureus, 2006.

Jovaiša L. *Ugdymo gairės*. Kaunas: Šviesa, 1985.

Jovaiša L. *Veikimo įgymių plėtra*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2004.

Jovaiša L. *Apie mūsų būtį. Jaunimui*. Vilnius: AGORA, 1998.

Kuzmickas B. *Laimė, asmenybė, vertybės*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.

Leitner R., Egger K., Hadwiger A., Mitter-

bacher A., Perstling J., Roth E., Schmidtmayr H., Schrettle A., Stanger O., Ziermann P., Zisler K. *Religijos pedagogika, 2*. Kaunas: Tarpdiecizinės katechetikos komisijos leidykla, 1996.

Leider R. J. *Tikslo galia. Kaip atrasti prasmę darbe ir gyvenime*. Vilnius: Vaga, 2008.

Morkūnienė J. *Humanizmas. Filosofinės teorijos ir metmenys*. Vilnius: Baltic Eco leidybos centras, 1995.

Paškus A. *Žvilgsnis į pasaulėžiūrinę aplinką, šventovę, save*. Kaunas: Lietuvos katechetikos centro leidykla, 2002.

Popiežius Benediktas XVI. *Enciklika. SPE SALVI apie krikščioniškąją viltį*. Libreria Editrice Vaticana, 2007.

Pollard A. *Refleksyvusis mokymas. Veiksminga ir duomenimis paremta profesinė praktika*. (Vertimas iš anglų kalbos). Vilnius: Garnelis, 2002.

Pavilionis R. Prasmė ir tapatumas, arba kelionė į save. Vilnius: Lietuvos mokslas, 2005.

Rogers C. R. Apie tapimą asmeniu. Vilnius: VIA RECTA, 2005.

Sezemanas V. Raštai. Filosofijos istorija. Kultūra. Vilnius: Mintis, 1997.

Stulpinas T. Ugdymo perspektyvos: idealai, tikslai, uždaviniai. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 1997.

Vaitkevičius J. Socialinės pedagogikos pagrindai. Vilnius: Egaldas, 1995.

Vaitkevičius J. Lietuvos pedagogika ir mokykla istorijos vingiuose. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 1995.

Valstybinės švietimo strateginės 2003–2012 m. nuostatos. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas Nr. IX-1700. Vilnius.

Wojtyła K. Asmuo ir veiksmas. Vilnius: Aidai, 1997.

Zohar D., Marshall I. Dvasinis kapitalas. Vilnius: Tyto alba, 2006.

Бернс Р. Развитие я концепции и воспитание. Москва: Прогресс, 1986.

Сайко Е. В. Субъект: созидатель и носитель социального. Москва–Воронеж: Издательский дом Российской академии образования (РАО, 2006).

J. VAITKEVIČIUS' INVITATION TO PRACTICE TEACHER SELF-AWARENESS IN EDUCATION

Ona Tījūnėlienė, Vanda Kavaliauskienė

S u m m a r y

Every generation of teachers moves along the way to changes in education performing two main functions: teaching and education of young children.

Teaching and educating is a highly personal activity and experience. The human aspect – a teacher as the subject of the professional activity – becomes a major factor in teaching practice. Nowadays, the problems of the subject as a phenomenon of social reality is becoming increasingly more topical (Saiko, 2006). The teacher personality factor have been recognized in the profession; however, works providing more exhaustive analysis of the teacher self-awareness are not numerous. This article reviews teacher's self-awareness as presented in J. Vaitkevičius' works in terms of pupil education and development. The first part of the article stresses the relationship between teacher self-awareness and personal / social

progress of young people. It says that the way to this progress has to begin with the teacher and his / her self-awareness. The article develops the idea that teacher's self-awareness is among the most important influencing factors on the life and development of many young people. The benefit of teacher's self-awareness in teaching and educating is supported by the works of some scholars.

The second part of the article deals with reflection – as an instrument of teacher's self-awareness offering possibilities to discover one's external and internal personal differences which can acquire distinctive kinds of teacher actions and judgements in professional practice.

Keywords: teacher, self-awareness, progress, education, reflection.

Iteikta: 2008 12 12

Priimta: 2009 01 15